

Statens fastighetsverk
sfv@sfv.se

Beslut

Datum 2024-05-30
Dnr RAÄ-2024-1063

Avdelning Kulturmiljöavdelningen
Enhet Bebyggelseutveckling

Skyddsbestämmelser för det sammanslagna och utökade statliga byggnadsminnet Domkyrkoberget i Strängnäs inom fastigheterna Kyrkberget 1, Kyrkberget 9, Domherren 1, Brokikaren 1, Brokikaren 2, Bispen 1 och Bispen 4, Strängnäs kommun, Södermanlands län

Beslut

Riksantikvarieämbetet beslutar att bilagan "Skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet Domkyrkoberget i Strängnäs inom fastigheterna Kyrkberget 1, Kyrkberget 9, Domherren 1, Brokikaren 1, Brokikaren 2, Bispen 1 och Bispen 4, Strängnäs kommun, Södermanlands län" ska gälla för det statliga byggnadsminnet Domkyrkoberget i Strängnäs inom fastigheterna Kyrkberget 1, Kyrkberget 9, Domherren 1, Brokikaren 1, Brokikaren 2, Bispen 1 och Bispen 4, Strängnäs kommun, Södermanlands län.

Skälen för beslutet

Roggeborgen, Paulinska huset, Gamla gymnastikhuset, Rektorsgården och Gamla biskopsgården "Lyktan" vid Domkyrkoberget i Strängnäs är statligt byggnadsminne sedan 1935. Skyddsbestämmelser upprättades 1993. Enligt regeringsbeslut den 30 mars 2023 förklarades Roggeborgen, Paulinska huset, Gamla gymnastikhuset, Rektorsgården och Gamla biskopsgården "Lyktan" samt tre ekonomibyggnader inom fastigheterna Kyrkberget 1, Kyrkberget 9, Domherren 1, Brokikaren 1, Brokikaren 2, Bispen 1 och Bispen 4 som statligt byggnadsminne.

Enligt 6 § förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen ska Riksantikvarieämbetet genom skyddsbestämmelser ange på vilket sätt byggnadsminnet ska vårdas och underhållas och i vilka avseenden det inte får ändras. Enligt 8 § samma förordning kan Riksantikvarieämbetet ändra skyddsbestämmelser om skyddsbestämmelserna för ett statligt byggnadsminne

Riksantikvarieämbetet
Box 1114
621 22 Visby
Tel 08-5191 8000
E-post registrator@raa.se
www.raa.se
Org.nr 202100-1090
Bankgiro 5052-3620

medför hinder, olägenheter eller kostnader som inte står i rimligt förhållande till byggnadsminnets betydelse.

Riksantikvarieämbetet remitterade den 9 april 2024, förslag till skyddsbestämmelser till Statens fastighetsverk. Statens fastighetsverk angav i sitt remissvar den 26 april 2024 att det är positivt att byggnadsminnet förses med nya skyddsbestämmelser och att de föreslagna skyddsbestämmelserna är relevanta och välformulerade. De påpekade att skyddsbestämmelse 2 bör omformuleras. Handlingarna har uppdaterats efter synpunkter.

Detta beslut har fattats av vik. riksantikvarien Susanne Thedéen efter föredragning av utredaren Ulrika Haraldsson. Även vik. överantikvarien Eric Fugeläng, avdelningschefen Marja-Leena Pilvesmaa, chefsjuristen Maria Westergren och enhetschefen Christian Runeby har varit med om den slutliga handläggningen.

Bilaga:

Skyddsbestämmelser

Kopia till:

Länsstyrelsen Södermanlands län
Sörmlands museum
Strängnäs kommun
RAÄ/Bebyggelseregistret

Skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet Domkyrkoberget i Strängnäs inom fastigheterna Kyrkberget 1, Kyrkberget 9, Domherren 1, Brokikaren 1, Brokikaren 2, Bispen 1 och Bispen 4, Strängnäs kommun, Södermanlands län

Det statliga byggnadsminnet omfattar fastigheterna Kyrkberget 1, Kyrkberget 9, Domherren 1, Brokikaren 1 samt Bispen 4. Byggnadsminnet omfattar även tomtmarken på fastigheterna Bispen 1 och Brokikaren 2. Det statliga byggnadsminnets område framgår av bilagd karta.

I byggnadsminnet ingår följande byggnader och anläggningar:

- D 11 Roggeborgen
- D 12 Paulinska huset
- D 12:2 Uthus
- D 16 Gamla gymnastikhuset
- D 17 Rektorsgården
- D 17:2 Brygghus/garage
- D 17:3 Uthuslänga
- D 18 Gamla biskopsgården "Lyktan"

Följande skyddsbestämmelser ska gälla för byggnadsminnet:

1. Byggnadsminnet ska vårdas och underhållas så att det inte förfaller och så att det kulturhistoriska värdet inte minskar. Byggnadsminnet får inte ytterligare bebyggas eller på annat sätt förändras.
2. Mark, markbeläggning, terrasseringar, murar, räcken, plank, staket och staketstolpar liksom området topografi, vegetativa struktur, trädgrupper och enstaka större träd ska vårdas och underhållas så att utseendet och karaktären bevaras eller på så sätt att det kulturhistoriska värdet stärks. Vård och underhåll ska utföras med material och metoder som är anpassade efter den fasta anordningens respektive vegetationens

egenart och som bevarar och förstärker dess kulturhistoriska värde. Markarbeten ska utföras på ett sådant sätt att trädrötterna inte skadas. Kompletterande vegetation ska anpassas till den kulturhistoriskt värdefulla miljön och befintlig vegetationsstruktur.

3. Byggnaderna ska vårdas och underhållas så att de inte förfaller och så att det kulturhistoriska värdet inte minskar. Vård och underhåll ska utföras med material och metoder som är anpassade till byggnadernas egenart och med sådan varsamhet att det kulturhistoriska värdet bevaras.
4. Byggnaderna får inte rivas, vare sig i sin helhet eller i delar, flyttas, byggas om, byggas till eller på annat sätt förändras till sin exteriör.
5. I byggnaderna får ingrepp eller ändring inte göras i stomme, planlösning eller fast inredning tillkommen före 1980. Undantag från förbud mot ingrepp i stomme gäller håltagning upp till 30 mm i diameter, förutsatt att detta inte sker på kulturhistoriskt värdefulla ytskikt eller intill varandra.
6. I Roggeborgen får ingrepp inte göras i ytskikt på väggar tillkomna före 1970. I Rikssalen och Vindskammaren får inte ingrepp göras i ytskikt.
7. I Paulinska huset får ingrepp inte göras i ytskikt om de riskerar att skada känt eller okänt, övertäckt eller frilagt dekorationsmåleri på fasad eller interiör.
8. I ekonomibyggnaderna D12:2, D17:2 och D17:3 får inte ytskikt förändras.
9. I Gamla gymnastikhuset får ingrepp eller ändringar inte göras på interiöra ytskikt till ytor tillhörande yttervägg. De panel- och takrester med tillhörande ytskikt som finns bevarade i autentiskt eller fast monterat i sekundärt läge på vinden får inte rivas, vare sig i sin helhet eller till delar flyttas, förändras eller göras ingrepp i.
10. I Rektorsgården får ingrepp inte göras i ytskikt om de riskerar att skada känt eller okänt, övertäckt eller frilagt dekorationsmåleri, innergolv eller boaseringar.

11. I Gamla Biskopsgården "Lyktan" får ingrepp inte göras i ytskikt om de riskerar att skada känt eller okänt, övertäckt eller frilagt dekorationsmåleri. Brädgolv får inte övermålas, övertäckas eller på annat sätt ändras.

Om det finns särskilda skäl får, enligt 7 § förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen, byggnadsminnet ändras i strid mot skyddsbestämmelserna. Ansökan om tillstånd till sådan ändring lämnas på en särskild blankett till Riksantikvarieämbetet.

Begreppsförklaringar

Med *mark* avses den jord som omger byggnaderna med eller utan beläggning och anlagd växtlighet. Med *vegetation* avses trädrader, trädgrupper, enstaka större träd, planterade buskar, häckar, gräsmattor och perenner.

Med *vegetativ struktur* avses växtlighetens uppbyggnad, sammansättning och disposition.

Med *topografi* avses områdets fysiska form med höjdskillnader.

Med *trädgrupper* avses medvetet anlagda grupper av träd av samma art.

Med *vård av vegetation* avses sedvanliga vårdåtgärder såsom hamling, kronreducering och beskärning av träd och skötsel annan växtlighet.

Med *vård och underhåll av byggnader* avses åtgärder för skötsel som behövs för att vidmakthålla en byggnads tekniska egenskaper och utseende. Underhåll avser både arbeten som måste göras vid upprepade tillfällen och speciella åtgärder som ska hålla byggnaden i gott tekniskt skick. Till underhåll räknas inte åtgärder som tillför en byggnad nya egenskaper, till exempel en ny kulör. Exempel på underhållsåtgärder är: ommålning, putslagning, lagning av tak och utbyte av skadade delar, dock inte omläggning av alla takytor eller att putsa om hela byggnaden.

Med *material och metoder som är anpassade till byggnadernas egenart* avses material och metoder som ursprungligen användes när en byggnad eller byggnadsdel uppfördes. I de delar av byggnadsminnet där kulturhistoriskt

relevanta material fortfarande används får dessa inte ersättas med andra material. Med metoder avses bland annat bearbetning och applicering av puts och färg.

Med *stomme* avses byggnadens konstruktiva/bärande delar såsom bjälklag, balkar, pelare, valv, takstolar, bärande ytterväggar och bärande innerväggar, murar, murstockar och grundkonstruktioner. Till *stomme* räknas inte de ytskikt som finns på bärande konstruktioner, till exempel putslager, färgskikt och golvmaterial.

Med *planlösning* avses det sätt rummen eller utrymmen i en byggnad är fördelade och belägna i förhållande till varandra. Med förändring avses till exempel rivning av väggar, trappor, upptagning eller igensättning av dörröppningar, ändring av kommunikationsvägar, rumsformer och rumsvolymerna samt delning av rum med väggar eller bjälklag.

Med *fast inredning* avses det varmed byggnaden blivit försedd, om det är ägnat till stadigvarande bruk för byggnaden eller del av denna. Fast inredning omfattar till exempel dörrar, fönster, lister, taklister, paneler, golvbeläggning, eldstäder och kakelugnar.

Med *ytskikt* avses samtliga lager av färg, tapeter, puts och obehandlade ytor.

Upplysningar

Fornlämning (RAÄ-nummer Strängnäs 314:1) inom det statliga byggnadsminnet skyddas enligt 2 kap. kulturmiljölagen (1988:950), för vilken Länsstyrelsen i Södermanlands län är tillsynsmyndighet och prövar tillstånd till ingrepp.

Åtgärder, även tillfälliga, vid och i anslutning till fornlämning som ändrar byggnadsminnets karaktär är också tillståndspliktiga enligt förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen.

Inom fastigheterna Domherren 1 och Brokikaren 1 finns byggnader som är i enskild ägo, uppförda på ofri grund på statens mark. Dessa omfattas inte av skyddsbestämmelserna. Om ändring av dessa byggnader dock innebär ändring av anslutande mark, till exempel vid tillbyggnad, är markåtgärden tillståndspliktig enligt skyddsbestämmelserna.

Kulturhistorisk värdebeskrivning

Det statliga byggnadsminnet utgör del av Domkyrkobergets kulturhistoriskt mycket värdefulla helhetsmiljö. Domkyrkan och gymnasiet som ursprungligen var en integrerad del av domkyrkans verksamhet har under lång tid präglat både platsen och staden.

Miljön som helhet får ses som kulturhistoriskt unik för riket vad gäller karaktär och bevarandegrad även om den har sin funktionella motsvarighet på andra platser. Inom miljön finns flera objekt som är unika som bevarad byggnadstyp i Sverige eller som är tidiga och i något fall tidigast i Sverige av sitt slag. Detta vittnar om att miljön även historiskt har präglats av såväl en pietet i förhållande till platsens och den egna verksamhetens historia som en framsynthet och framåtanda inom ramen för den verksamhet som har bedrivits på platsen. Förmågan att kombinera dessa egenskaper kan sägas vara det som präglar platsens kulturarv.

Domkyrkoberget illustrerar reformationen i Sverige som samhällshistoriskt brytningsskede. De olika delarna i byggnadsminnet speglar det medeltida stiftscentrat med olika funktions- och funktionärsmiljöer jämte gymnasietidens verksamhet efter att indragen kyrkojord omfördelats till denna bildningsverksamhet. Tomtstruktur och byggnader bär spår av båda skeden. In i nutid präglas området av stiftsfunktionen och gymnasieverksamhet.

Byggnadsminnet har en öppen karaktär och bär i samtliga fall förutom vid Roggeborgen spår av äldre trädgårds- och fruktodling. Många av träden är av avsevärd ålder och har intressanta beskärningsspår som vittnar om bruk kopplat till detta. Vegetationens karaktär, trädens sort och trädindividerna i sig har ett högt kulturhistoriskt värde.

Roggeborgen

Roggeborgen är uppförd som biskopsborg under medeltiden. Traditionen som förknippar den med Gustav Vasas kungaval och därmed med nationens födelse är i sig ett immateriellt kulturhistoriskt värde. Byggnaden, platsen, rikssalen och planformen på tredje våningsplanet uttrycker detta värde. Byggnaden inrättades 1626, på kungligt initiativ som gymnasium, det andra i landet efter Västerås. Roggeborgen är en exponent såväl för den domkyrkliga verksamheten under medeltiden som för den politiska betydelse Strängnäs hade vid unionsstriderna under tidigt 1500-tal och för gymnasieväsendets uppkomst i landet på 1620-talet och denna verksamhets långa tradition på platsen.

Roggeborgen speglar som företeelse det kyrkliga frälsets livsmiljö under medeltiden och utgör tillsammans med övrig bebyggelse på Domkyrkoberget på ett sällsynt komplett sätt det komplex av funktionsbyggnader som tillhörde en domkyrkomiljö under medeltiden. Byggnaden är dessutom ett av de tidigaste exemplen på gymnasiebyggnader i Sverige. Roggeborgen har använts kontinuerligt för detta ändamål i mer än 300 år vilket avspeglas i dess interiör. Byggnaden är även värdefull som en av få bevarade palatsbyggnader från medeltiden i Sverige. Stomme, volym och byggnadsdetaljer minner om denna epok och är en källa till ytterligare kunskap om senmedeltidens byggnadskonst. Fasaden präglas av medeltidens materialverkan, 1860-talets stilrestaurering till nygotik vad gäller portal och gavelrösten samt 1900-talets önskan att framhäva ålder genom materialverkan.

Byggnaden minner om brytningskedet vid reformationen då kyrkans rätt att hålla sig med ett eget försvar drogs in till Kronan liksom många byggnader för detta ändamål. Den kan också ses som ett minnesmärke över svensk lärdoms historia såsom tidig gymnasiebyggnad. Dess samhällshistoriska värde är stort på detta sätt och de bevarade spår som finns i byggnaden och inom skyddsområdet från dessa båda perioder vidmakthåller och förstärker detta värde.

Paulinska huset

Paulinska huset kan sannolikt länkas till kända händelser vid Gustav Vasas kungaval på platsen 1523. Det hade i så fall funktion som residens för ärkedjaken, högsta ämbetet näst biskop och domprost, vid denna tid. Genom kunglig donation blev byggnaden biskopsbostad för Laurentius Paulinus Gothus som var den lokalt drivande kraften bakom tillblivelsen av Strängnäs gymnasium i Roggeborgen. Genom denna direkta koppling till två, ur ett riksperspektiv samhällshistoriskt intressanta händelser och skeden får miljön och allt i denna som minner om dessa båda tillfällen ett högt samhällshistoriskt värde.

Paulinska huset är ett av få bevarade exempel i landet på bevarade profana byggnader från medeltiden. Byggnadsvolymen är i stort sett intakt från denna period vilket gör byggnaden unik i detta avseende. Den har på så sätt ett mycket högt byggnadshistoriskt värde. Byggnaden uppvisar exempel på senmedeltida byggteknik där tegelmurverket har vendiskt förband med ankar Slutar och utkragad övervåning. Exteriören har i hög grad kvar en medeltida karaktär.

Interiören har en senare prägel. Omfattande ändringar skedde på 1960-talet. Äldre planlösningar med rum i fil är bevarade liksom enstaka äldre detaljer och inredningar. Bland dessa bör särskilt nämnas det äldre kullerstensgolvet i källaren, inklädda muralmålningar i bottenvåningens sal, vilka bör ha samband med att huset fick en betydelse i bildandet av Strängnäs gymnasium 1626. Vidare bör det bevarade bräddtaket i bottenvåningens sal lyftas fram liksom fast inredning, bevarade äldre fönster och bräddklädda fönstersmygar i hela detta våningsplan. Dessa och andra byggnadsdetaljer är byggnadshistoriskt intressanta då de ger information om äldre skeden i byggnadens historia och visar på den historiska utvecklingen.

1960-talets inredningar har kvalitéer genom det stilrena tidstypiska utförandet med hög kvalitet vid gestaltning och materialval. Trapphusets vita avskalade formspråk som accentueras med plan, sättstegens polerade kalksten och trappans smidesräcken liksom de tidstypiska köksinredningarna är uttryck för detta.

Till Paulinska husets gårdsbildning åt söder hör ett mindre rödfärgat uthus (D12:2), på ett för området typiskt sätt beläget vid tomtgräns mot Biskopsgränd. Inom skyddsområdet, söder ut längs samma gränd, finns ytterligare ett rödfärgat uthus som under 1700-talet fungerade som ekonomibyggnad till Paulinska husets trädgård. Uthusen, som båda är markerade på 1785 års stadsplan, har ett byggnadshistoriskt värde. Deras bibehållna uthuskaraktär där konstruktion och bebyggelsehistoriska spår är tydligt avläsbara. I uthuset närmast Paulinska finns äldre bevarade partier av paneler, dörrsnickerier, beslag och inredning. Uthusen bidrar till förståelsen av den ålderdomliga miljön där byggnader för olika funktioner hörde till tomter och trädgårdar.

Gamla gymnastikhuset

Gamla gymnastikhuset är uppfört 1852–54 för gymnasiet elever. Byggnaden är Sveriges första uppförda ickemilitära gymnastikbyggnad.

Gymnastikhuset speglar som företeelse utbildningsväsendets utveckling och förändring under 1800-talet. Genom detta ger miljön uttryck för 1800-talets skolpolitik och syn på pedagogik. Den representerar vidare ett viktigt tidigt skede för idrottens utveckling i Sverige. Byggnadens empirifasad är från uppförandeperioden och speglar på ett kvalitativt sätt tidens arkitektoniska uttryck. Den är arkitekturhistoriskt intressant som representant för empiristilen som den kom till uttryck i Strängnäs vid 1800-talets mitt. Byggnadens välbevarade detaljer

ger förståelse för 1800-talets byggteknik vilket bidrar till helhetsupplevelse och kulturhistorisk läsbarhet av kulturmiljön.

Tomtens prägel bidrar till den öppna fruktträdgårdsträdgårdskaraktär som under lång tid har varit karakteristisk för Domkyrkoberget som helhet. Byggnaden speglar en funktionell kontinuitet på platsen genom att vara en tidig funktionsbyggnad för gymnasiet. Den är samtidigt en tidig representant för gymnastikhus som byggnadskategori och skolgymnastik som företeelse i Sverige.

Rektorsgården

Rektorsgården, även kallad Grubbs gård, är belägen på en tomt med anor från medeltiden. Anläggningen har anknytning till såväl den kyrkliga historien som gymnasiets verksamhet. Tomten och bebyggelsens långa anknytning till den kyrkliga verksamheten avspeglas såväl i tomtstruktur som hos bebyggelsen i sig. Det nuvarande gathuset Rektorsgården uppfördes år 1745 i ett plan och förhöjdes hundra år senare med ytterligare en våning. Fasaden är utformad i klassicerande panelarkitektur från 1860-talet. I källarplan finns ett medeltida tunnvalvt rum. Byggnaden, konstruktionen och materialens långa historia gör den byggnadshistoriskt/ byggnadsarkeologiskt värdefull.

Byggnaden speglar en funktionell kontinuitet på platsen såsom en tidigare tjänstemannabostad till gymnasiet. Tomtstrukturen, gathuset och ekonomibygnaderna är typiska för den agrara köpstaden och bidrar till att denna karaktär finns kvar i området som helhet. Placeringen har anor ner i medeltid och byggnadsstommarna är helt eller delvis från 1700-talet. Rektorsgårdens exteriör präglas och har bevarade inslag av panelarkitektur från tiden omedelbart före ångsågarnas massproduktion av snickeridetaljer. Den är arkitekturhistoriskt intressant som representant för klassicerande panelarkitektur som den kom till uttryck i Strängnäs vid 1800-talets mitt. Fasadens äldre bevarade detaljer ger förståelse för 1800-talets byggteknik vilket bidrar till helhetsupplevelse och kulturhistorisk läsbarhet av kulturmiljön.

1940-talets inredning har kvalitéer genom det stilrena tidstypiska utförandet med hög kvalitet vid gestaltning och materialval. Trappan, farstun, skåpinredning, väggbeklädnad, golvbeläggning och öppna spisen är uttryck för detta.

Ekonomibygnaderna på tomten är byggnadshistoriskt och byggnadsarkeologiskt intressanta genom att olika byggnadsskeden kan avläsas i stomme och ytskikt.

Återanvända byggnadsdetaljer minner om tidigare bebyggelse i området, möjligen på platsen. Tomtens terrassering och vegetation tydliggör boendemiljöns höga status över lång tid och bidrar till den ålderdomliga trädgårdskaraktären på Domkyrkoberget som helhet.

Gamla biskopsgården "Lyktan"

Tomten med Gamla biskopshuset "Lyktan" utgjorde, enligt källor från 1600-talet, den medeltida platsen för domprostens gård. Under perioden 1594–1650 låg biskopsgården här varefter denna funktion flyttade till det nuvarande biskopshuset på Lektorsgatan som färdigställdes 1650. Gården beboddes därefter av lektorer vid gymnasiet. På norra sidan av tomten ligger en trädgårdsterrass skapad som plattform för en berså som kan innehålla grundrester från den gamla biskopsgården. En stensatt terrassering innehåller tegel som har varit satt i kalkbruk och som kan vara medeltida. Anläggningen kan innehålla lämning efter det tidigare rivna biskopshuset på tomten. Denna dubbla anknytning till kyrka och gymnasium ger anläggningen ett högt samhällshistoriskt värde och knyter den som delobjekt till berättelsen om reformationens effekter och verkan.

Nuvarande byggnad på tomten har medeltida källare och en stomme som till bottenplan har föreslagits såväl datering till 1600-tal som 1720-tal. Övervåningen är tillkommen på 1830-talet. Den långa kontinuitet av bebyggelse som kan knytas till den nuvarande byggnadens olika delar ger den ett högt bebyggelsehistoriskt värde. Trots vissa förändringar över tid har byggnaden behållit en enkel karaktär. Interiören uppvisar i form av bevarade dörrsnickerier, brädgolv, en öppen spis och en kakelugn spår av byggnadens utvecklingshistoria från 1700-talet och framåt vilket, även i de fall byggnadsdelarna har sekundära lägen, ger interiören byggnadshistoriska värden.

Tomtens öppna trädgårdskaraktär kan spåras tillbaka till de tidigaste kartorna från 1640-talet. Hela kvarteret kallas då Episcopi quartiere och kan förväntas ha varit bebyggt med biskopshus med annexbebyggelse men i övrigt ha varit öppen trädgård. Markens öppenhet är en kulturhistorisk struktur med ett högt kulturhistoriskt värde i sig. Äldre park- och fruktträd präglar tomtens karaktär och minner direkt om tidigare trädgårdshävd på platsen.

Historik och beskrivning av byggnadsminnet

Roggeborgen, Paulinska huset, Gamla gymnastikhuset, Rektorsgården och Gamla biskopsgården "Lyktan" är en del av domkyrkomiljön i Strängnäs och ligger på Domkyrkoberget i nära anslutning till domkyrkan.

Strängnäs har ett strategiskt läge där farleder till lands och sjöss möts. Staden omnämns som biskopssäte 1120. Domkyrkomiljön uppvisar månghundraårig kontinuitet vad gäller tomtstruktur och bebyggelse. Domkyrkobergets tjänstebostäder, administrationsbyggnader och byggnader kopplade till tidigare skolverksamhet har i många fall kontinuitet sedan medeltiden. Flera av byggnaderna består till större eller mindre del av byggnadsdelar från medeltiden.

Gatunätet kring domkyrkan kan via de äldsta kända kartskisserna härledas till 1640-talet. Områdets struktur och karaktär har alltså lång kontinuitet. Området präglas idag av den parkliknande karaktären med stora tomter. Kyrkans mark norr om Lektorsgatan är i huvudsak obebyggd. Bebyggelsen ligger främst utmed södra sidan och vänder en representativ sida mot gatan och domkyrkan. Tomterna är bevuxna med gamla fruktträd. På västra och norra sidan om kyrkan är tomterna mindre och bildar en övergångszon till mer tätbebyggda delar av staden.

Karakteristiskt för området är att bebyggelsen binds samman av plank, staket och häckar vilket sluter gaturummet. Domkyrkoberget hyser fyra medeltida byggnader. Domkyrkan, Roggeborgen, Paulinska huset och Konsistoriehuset/ Domkapitlet vilket är byggnadshistoriskt och byggnadsteknikhistoriskt intressant. Gemensamt för flera av de andra byggnaderna är att de har föregåtts av en annan byggnad på platsen vilket medeltida källare vittnar om. De medeltida byggnaderna samt Biskopsgården och Tryckerihuset på domkyrkans västra sida är uppförda i tegel. De övriga och yngre byggnaderna har timmerstomme. Byggnaderna i området har genomgående sadeltak täckta med enkupigt lertegel. Ett flertal bevarade uthus bidrar till och förstärker områdets byggnadshistoriska värde. De är uppförda i trä med bar timmerstomme eller stående panel. De är rödfärgade och har lertegeltäckta sadeltak.

Kyrkans biskopar var under medeltiden representerade i riksrådet och var genom detta en stark maktfaktor i rikets styrelse. Strängnäs domkyrkomiljö utgjorde en politisk nod under förreformationen. Strängnäs och Domkyrkoberget var platsen för Gustav Vasas kungaval 1523. Reformationen innebar en nedgång för kyrkan i ekonomiskt avseende och som självständig politisk kraft i rikets styrelse.

Strängnäs stift tillhörde fram emot 1500-talets slut den blivande Karl IX:s hertigdöme. I det brytningskede som den gradvisa processen från katolicism till protestantism innebar intog hertig Karl och i någon mån det kyrkliga frälse som låg under hans domän en radikal reformert position. Domkyrkoberget kom genom detta att bli en historiskt viktig plats i den process som kom att integrera den kyrkliga och statliga verksamheten, fram till relationsändringen vid utgången av 1999.

1600-talet innebar ett expansionsskede för Strängnäs när gymnasiet inrättades i Roggeborgen 1626. Stadens ekonomi stagnerade därefter fram till sent 1800-tal, då järnväg anlades och stadens industrier blomstrade. Stagnationsfasen efter 1600-talet bidrar sannolikt till Domkyrkobergets ålderdomliga och till stora delar medeltida bebyggelsestruktur.

Roggeborgen

Roggeborgen ligger på Domkyrkoberget i nära anslutning till domkyrkan. Det har funnits en förbindelsegång med bogårdsmuren och eventuellt även med domkyrkan.

Roggeborgen uppfördes i slutet av 1400-talet som biskopspalats. Möjligen skedde detta i två etapper. De nedre våningsplanen inrymmer biskop Tomas Simonssons första biskopsborg på domkyrkoberget från 1429–43 och de övre planerna har delar uppförda under Kort Rogges biskopsperiod 1479–1501 och har fått sitt namn efter denne. Minnen av hans byggenskap på borgen finns i form av två inmurade vapensköldar i borgens fasad.

Byggnaden är i första hand en palatsbyggnad för biskopen. Även om den ursprungligen kan ha varit befäst med ett skytteloft på den dåvarande vinden, dvs att det troligen fanns små nedåtriktade muröppningar i ytterväggen, förefaller dess funktion som försvarsborg ha varit svag.

Efter reformationen tillhörde byggnaden kronan, som 1626 donerade den till Strängnäs gymnasium. Roggeborgen var gymnasiets- och från 1850 läroverkets huvudbyggnad och hade denna funktion in på 1900-talet.

Roggeborgen är ett tegelhus i tre våningar med inredd vind. Dess murverk var integrerat med tidigare bogårdsmur och borgen flankerade under medeltiden en av stigluckorna till kyrkogården. Nuvarande våningsantal är resultatet av ett antal

ombyggnationer där mellanbjälklag från ytterligare våningar har tagits bort. Dessa inre förändringar har varit relaterade till byggnadens senare funktion som gymnasium och läroverk. Våningsplanet med rikssalen bedöms ha kvar ursprunglig planform med förstuga i mitten, rikssal åt öster och två innanför varandra liggande rum väster om förstugan. Dess meterjocka tegelmurverk är murat i munkförband. Medeltida tunnvalv och kryssvalv är delvis bevarade på bottenplan. Denna våning var ursprungligen avdelad i två separata avdelningar med separata ingångar. Våning två tillträdde via dörr i fasad som bör ha varit anslutet till ett trapporn av trä. Våning två och tre bör ursprungligen ha haft parstugans planform där trappa mellan våningsplanen har utgått från förstugan. Tredje våningen var biskopens bostadsvåning. Från denna har det funnits en förbindelsegång till en tidigare stiglucka vid byggnadens sydvästra hörn. Det finns byggnadsarkeologiska spår och historiska källor som tyder på att det även fanns en förbindelsegång mellan Roggeborgens tredje våning och domkyrkan. Ett privé har funnits i fasaden till samma våningsplan åt norr. Vindsvåningen hade troligen murade väggar även på långsidorna, i vilka det fanns små nedåtriktade öppningar.

Kvar från medeltiden är delar av källarvåningens planlösning och valvslagning samt rikssalen med angränsande rum på tredje våningen. Rikssalen har av tradition pekats ut som platsen för Gustav Vasas kungaval 1523. Kvar från denna tid är rummets volym. Rummets fasta inredning från det sena 1800-talet omfattar en minnestavla som framhäver den tradition som har varit kopplad till rummet.

Byggnaden inrättades till gymnasiebyggnad 1626 som den andra av sitt slag i landet och hade kvar denna funktion fram till 1900-talets mitt. Fönsterförstorningar, genomförda under 1700–1800-talen liksom de nygotiska trappstegsgavlarna, takfriserna och portomfattningen åt söder minner om gymnasieperioden.

Under 1900-talet upprättades ombyggnadsförslag som syftade till att återställa delar av planformen. 1943 godkändes ett förslag att bygga skyddsrum under ett av källarrummen.

Tegelfasaden är dekorerad med gesims, blindingar, en ornerad portik och två trappgavlar med torn. Gavelpartierna har fått sin nuvarande gestaltning under 1800-talet. Fasaden i övrigt var under 1900-talets början putsad men förefaller fortfarande vid 1800-talets mitt, före nuvarande fönstersättnings tillkomst, ha haft ett bart tegelmurverk liksom nu. Taket är ett högt sadeltak med fyra symmetriskt

placerade skorstenar på nocken. Fönstren är fyrdelade, samt smala två- och tredelade i trappgavlarna och över portiken.

Byggnaden restaurerades 1864–65 efter ritningar av arkitekt Pehr Johan Ekman, då bland annat gavelröstet fick tinnar, fönstren gjordes större och en invändig gjutjärnstrappa byggdes. Samtliga bjälklagshöjder förändrades, bottenvåningen sänktes 1 meter, andra våningen 60 cm, tredje våningen 30 cm och takbjälklaget höjdes ca 50 cm med konsekvensen att de medeltida valven i källaren kapades och fönsteröppningar förstörades och justerades. Rikssalen på andra våningen, som en tid fungerat som bibliotek, inreddes till bönsal.

Tiden strax före och efter andra världskriget fungerade huset som museum. Under andra världskriget fungerade byggnaden som förläggingsplats för militärer. På 1950-talet användes byggnaden som undervisningslokal igen. 1966–68 byggde man åter igen om Roggeborgen, den här gången efter ritningar av Ingeborg Waern-Bugge. Byggnaden anpassades efter sin nya verksamhet som bibliotek. Bland annat gjordes en ny entréport och nya ytterdörrar, fasaden putsknackades, lagades och rödslammades och man gjorde en ny inre trappa med hydraulhiss. Sedan 1968 är Roggebiblioteket en filial till Kungliga biblioteket med lokaler för bokkonservering och bokbinderi i bottenvåningen.

Kvar från gymnasietiden är rikssalens inredning samt delar av inredningen i den före detta kemisalen i vindskammaren åt väster. 1960-talsombyggnaden jämte omgestaltningar främst vad gäller ytskikt efter år 2000 präglar interiören idag.

Paulinska huset

Paulinska huset bedöms vara uppfört under senmedeltiden. Det är sannolikt samtida med Roggeborgen från 1400-talet. Huset har dessutom bedömts vara identiskt med residenset för ärkedjaken Laurentius Andreae under tidigt 1500-tal. Laurentius Andreae var Gustav Vasas kansler och hans residens i Strängnäs hyste vid Gustav Vasas kungaval i Strängnäs 1523 de ditresta lybska rådsherrarna. Efter Västerås recess 1527 drogs kyrkans egendom in till kronan. Laurentius Andreae tilläts dock bo kvar i sitt hus till sin död 1552.

Bostadsbyggnaden är uppförd i två plan och källare av tegelmurverk i vendiskt förband. Fasadteglet har ursprungligen haft rödfärgade fogar av medeltidstyp. Den utkragade övervåningen och bevarade ankarslutar av senmedeltida typ har bidragit till husets datering. Huset ligger i suterräng vilket innebär att källaren

tillträds från markplan åt söder. Källaren innehåller medeltida valv vars valvkappor är försedda med smidda krokar av hög ålder. Dörrsnickerier kan ha medeltida ursprung. Det förekommer dörrar av hög ålder försedda med stocklås och ett köksspismurverk med öppen härd och kåpa minner om en tidigare köksfunktion i utrymmet. Källaren har smärre tillägg från 1940-talet då den inreddes som skyddsrum.

Tomten och byggnaden donerades 1627 av kronan till biskop Laurentius Paulinus Gothus, som har gett huset dess namn. En iståndsättning av huset skedde 1630 varvid troligen väggmålningarna i bottenvåningen tillkom (idag övertäckta). En kartusch ovan porten mot Lektorsgatan bär biskop Paulinus initialer jämte en bön.

Efter 1736 tillhörde huset gymnasiet men stod obebott och användes som förråd. På 1760-talet inredde två lektorer var sin lägenhet på respektive våningsplan. Så är fallet även idag. 1806 skedde vissa planförändringar. Huset putsades om kring år 1850. 1966–68 knackades samma puts ner och en ny ingångsdörr sattes in mot Lektorsgatan. En annan källardörr igensattes och tidigare blindfönster öppnades respektive togs bort. Nya tvåluftsfönster ersatte korspostfönster och plåtinklädnaden av skorstenarna förenklades. Invändigt justerades planlösningen, bjälklaget mellan plan två och tre revs och ersattes med ett nytt i betong. Kakelugnar, spisar och murstockar togs bort, nya dörrar och snickerier gjordes och en ny trappa inrättades. 1600-talsmålningar i östra salen togs fram, konserverades och täcktes med gipsskivor.

I anslutning till Paulinska huset finns en trädgård med grusad gårdsplan, gräsmattor, fruktträd och odlingsland i sydsluttningen mot Mälaren. Tomten avgränsas mot Biskopsgränd av ett högt plank och ett timrat uthus klätt med stående locklistpanel målad med röd slamfärg. En häck avgränsar Paulinska husets bakgård från resterande fruktträdgård i väster.

Nuvarande fastighetsavgränsning för kvarteret Domherren 1 överensstämmer i allt väsentligt med tidigare förhållanden. I 1785 års stadsplan indelades kvarteret i fyra delar vilka samtliga tillhörde Paulinska husets tomt. En bakgård snarlik den nuvarande fanns i anslutning till gathus och bod. Nuvarande avgränsande häck följer i stort sett avgränsningen från 1785. Övrig tomtyta fungerade liksom idag som trädgårdsmark men var administrativt indelad i tre områden. Sedan mitten av 1900-talet finns ett församlingshem uppfört på ofri grund på två av dessa ytor.

Fastigheten har flera ekonomibyggnader. Uthuset D12:2 närmast Paulinska huset används som förråd, står på en hög stenfot och är klätt med olika typer av träpanel. Den ekonomibyggnad som i 1785 års stadsplan redovisas som ett till Paulinska husets trädgård "hörigt ladugårdshus" är friköpt och ligger efter församlingshemmets uppförande till viss del visuellt avskärmat från Paulinska husets. Ursprunglig trädgårdsyta kringgärdar dock församlingshemmet och ekonomibyggnaden ligger alltså i anslutning till denna trädgårdsyta.

Fruktträdgården innehåller enstaka parkträd samt ett antal äldre högväxande fruktträd. Stamtjockleken på flera träd indikerar en avsevärd ålder. Trädindividernas ålder har i sig ett värde liksom de äppel- och päronsorter de representerar. Lövhäckar förekommer förutom som yttre avgränsning också för att avgränsa inre rum i anslutning till platsbildningar för församlingshemmet. Tomten domineras av fruktträden och gräsytan däremellan även om buskage av prydnadskaraktär förekommer.

Gamla gymnastikhuset

Gamla gymnastikhuset uppfördes 1852–54 som Läroverkets gymnastiksal och är Sveriges först uppförda ickemilitära gymnastikbyggnad.

Under 1800-talet skedde stora förändringar inom utbildningsväsendet. Prästerskapet intog ofta en reaktionär position gentemot mer liberala tankar. 1807 kom en skolordning som innebar ett krav på breddning av skolämnen. Reaktionen på detta var en ny skolordning 1820 som starkare betonade gymnasieutbildningens karaktär av utbildning som förberedelse för prästyrket. 1839 fastslogs i ett kungligt betänkande att gymnasier skulle ha lärare i moderna språk, naturvetenskap och gymnastik. Kravet på gymnastik var omtvistat vid tiden och inledningsvis saknades som regel särskilda gymnastiklokaler. Intresset för gymnastik fanns tidigt vid Strängnäs gymnasium. Redan 1821 föreslogs att en av lärarna skulle utbildas i ämnet. På 1840-talet gavs övningar i simning för eleverna men gymnastiken fick inte en fast plats på schemat förrän gymnastikhuset stod färdigt 1854.

Byggnaden brukades för detta ändamål till och med 1904 och ersattes då av ett nytt gymnastikhus vid Kyrkogatan. Därefter har den använts som slöjdsal och förrådslokal men har även stått oanvänd under vissa perioder. 1970 gjordes genomgripande invändiga förändringar när den stora salen indelades i flera mindre rum för Roggebibliotekets behov. Huset var under en period filial till

Kungliga biblioteket men används numera åter för gymnasieändamål. Lokalen har under senare år omgestaltats för att hysa läsesal till Europaskolan, en privatdriven gymnasieverksamhet.

Nybyggnadsritningarna från 1851 följdes inte exakt. Grundmuren mot öster uppfördes högre vilket möjliggjorde att en källare kunde uppföras. Grundmurarna förefaller inte ha varit väl utförda eftersom skälet till att byggnaden övergavs för sitt ursprungssyfte 1904 angavs vara att grundmurarna förskjutits utåt och valvet som golvet vilade på var fallfärdigt. Idag stöttas valvet med en träkonstruktion.

Gamla gymnastikhusets fasad har i allt väsentligt bevarat ursprunglig karaktär. Panel och fönsterfoder är ålderdomliga liksom plåtdetaljer på skorsten och socklar. Exteriören präglas i hög grad av autenticitet avseende material och gestaltning där karaktären från uppförandet i allt väsentligt är bevarad. Den ursprungliga murstocken är skönjbar i interiören och äldre ytskikt är bevarade på nuvarande vind, som i sin tur är resultatet av ett sekundärt monterat innertak. Byggnaden representerar skolverksamhetens långa tradition på platsen och tomtens karaktär bidrar till- och förstärker den trädgårdskaraktär som Domkyrkoberget som helhet präglas av.

Gamla gymnastikhuset ligger på en tomt som funktionellt omfattar hela kvarteret, dvs. Brokikaren 1 och 2. Brokikaren 2 är senare avstyckad. Marken ägs av staten. Gathuset är friköpt och fungerar som privatbostad. Brokikaren 1 omfattar förutom gymnastikhuset ett skärmtak i anslutning till husets östra fasad samt en byggnadslänga längs Gymnasiegränd. Längan är uppförd under 1900-talets mitt.

På gården finns parkträd, fruktträd samt gräsytor och grusgångar som bidrar till helhetsmiljöns trädgårdskaraktär och de kulturmiljövärden som är kopplade till detta. Tomten avgränsas mot Lektorsgatan av ett rödmålat spjälstaket.

Rektorsgården

Rektorsgårdens gathus är timrat i två våningar med källare under. Källaren beskrevs 1856 som "3:ne hwälvda källare med tegelhwalf samt svale" Gathuset antas ha byggts på med en våning under 1840–50-talet. Omkring 1860 utvidgades den vid ingången österut i och med tillkomsten av byggnadens trapphus och smärre exteriöra förändringar tillkom under 1900-talets första del.

Sockeln är spritputsad och fasaden är klädd med stående locklistpanel med välvd locklist. Stommens knutar är till synes intakta och inklädda i knutlådor. Spröjsade fönster, dörr och fönsterfoder är yngre än fasaden i övrigt. Bottenvåningens fönster mot gatan är försedda med fönsterluckor. Byggnaden har ett sadeltak som är täckt med enkupigt lertegel. Byggnadens två skorstenar har en äldre plåtinklädnad med kulturhistoriskt värde.

Omkring år 1700 beskrivs byggnaderna på platsen som förfallna. Lektor Peter Ekegren uppförde omkring 1745 "stora byggningen och all annan åbyggnad". Allt verkar alltså ha rivits och byggts nytt från grunden vid denna tid. Erfarenhetsmässigt är det rimligt att förmoda att det timmer från de rivna husen som gick att återanvända kom till användning. Det kan inte uteslutas att byggnadsmaterial av detta slag är återanvänt i nuvarande byggnader på platsen. Gathusets bottenvåning och integrerade delar i en uthuslänga antas vara bevarade från 1745 års nybyggnation.

Rektorsgårdens interiör präglas i hög grad av en ombyggnad på 1940-talet. Det gäller interiören som helhet och våningen en trappa upp i synnerhet där kvalitén på denna inredning är mycket hög. Vindsvåningen har en delvis bevarad studentbostadsdel från samma period i sämre skick men med snarlika värden i grunden. Ombyggnaden skedde strax innan huset förlorade sin koppling till gymnasieverksamheten. 1940-talsinteriören speglar alltså slutfasen i byggnadens långa historia som tjänstemannabostad. Därefter har byggnaden hyrts ut för privata bostadsändamål.

Gathuset ligger i liv med tomtgräns mot Lektorsgatan. Ytorna mellan gathuset är försedda med plank med stående panel. En plankport leder in till tomten från gatan.

Två uthus ligger längs den södra respektive den norra tomtgränsen på tomtens östliga del. Den södra uthuslängan (D17:3) är uppförd i liggande rödfärgat timmer på en gråstensgrund. Den har delvis bevarade fönstersnickerier och smidesdetaljer från 1700-talet. Taket är belagt med enkupigt lertegel. Byggnaden som saknar panelbeklädnad bedöms som möjligen tillkommen vid nybyggnationen omkring år 1745. Denna uthuslänga har delvis tillkommit genom sammanbyggnad av fristående bodar. Boden längst åt väster hyser ett dass med bevarad blåmålad fjöl. Spår finns av att detta utrymme tidigare har utgjort en lägre fristående byggnad med sadeltak och gavelfönster åt öster. Bevarat fönsterfoder tyder på

1700-tal eller tidigt 1800-tal. Bevarad rödfärgning av timmer som tidigare har varit ytterfasad tyder möjligen på att boden har varit fristående en bit in på 1800-talet. I andra delar av samma länga finns en fiskbensmönstrad pardörr av 1700-talstyp.

Det norra uthuset (D17:2) uppfördes som brygghus 1856 och flyttades till nuvarande plats under 1900-talet då funktionen ändrades till garage. Fasaden är delvis klädd med locklistpanel. Taket är belagt med enkupigt lertegel. En fiskbensmönstrad pardörr som den på södra längan finns på garagets västgavel. Det kan inte uteslutas att de båda pardörrarna och kanske andra byggnadselement är återanvända från tidigare bebyggelse på platsen och att de kanske härrör från byggnader som fanns på samma tomt före 1745 års förnyelse.

Tomten är terrasserad i tre plan. Gathuset står på den översta terrassen som avgränsas med en släntad jordvall. En fritrappa med två trapplopp leder ned till mellanterrasseringen. Trappan är utformad i skiffersten och nuvarande utformning är troligen från 1940-talets omgestaltningar. Mellanterrassen avgränsas från den nedre terrassen med en kraftig terrassmur i gråsten. Terrassmuren avgränsar från den nedersta nivån åt tre håll. På mellanterrassen växer en mycket grov ask. Samtliga uthus är belägna i den nedersta något sluttande nivån. Terrassens ålder är okänd. Det är troligt att den har tillkommit under 1700- eller 1800-talet.

Gamla biskopsgården, "Lyktan"

På den gårdstomt som benämns Gamla biskopsgården "Lyktan" fanns en biskopsgård från 1594 till 1654. Gården disponerades sedan av gymnasiet. Biskopshuset revs 1713, men "Lyktan" sparades och användes under långa tider som lektorsbostad. Namnet, ibland stavat Lycktan, härrör troligen från ett äldre ord med betydelsen stänga eller tillsluta. Lyktan uppfördes troligen på 1600-talet över en befintlig källare från 1500-talet. Omkring 1830 påbyggdes huset med en våning. Invid Lyktan ligger "Biskopens trädgård" som har medeltida anor.

Lyktan är en byggnad i två våningar av timmer, samt källare med tunnvalv av tegel på väggar av gråsten. Fasaden är av falurödfärgad stående lockpanel med fyrdelade och sexdelade fönster. Taket är ett tegeltäckt sadeltak. På gårdssidan finns en förstuga, ett trapphus och en överbyggnad till källarnedgången.

Invändiga 1800-talssnickerier är i allt väsentligt bevarade på ovanvåningen. Västra delen av bottenvåningen har också bevarade snickerier. Till interiörens värden hör även byggnadens bevarade eldstäder.

Fastigheten omfattar halva det kvarter som på 1640 års karta benämns Episcopi quartiere, det vill säga biskopens kvarter. Lyktan har medeltida källare och en byggnad har alltså stått där sedan katolsk tid. I tillägg till detta har själva biskopshuset under sent 1500-tal och första halvan av 1600-talet legat på tomten. En sentida trädgårdsterrass på tomtens norra del innehåller spår av handslaget och kalkbrukssatt tegelmurverk som kan vara rester av grunden till denna byggnad. I övrigt bör tomten liksom idag ha haft karaktären av öppen trädgårdsyta.

Skyddsområdet är markerat med röd gränslinje. Skyddade byggnader är svartmarkerade.